

Койлубаева Б.К.

**ГЕНДЕРДИК-РОЛДУК МАДАНИЯТТЫН
ПЕДАГОГИКАЛЫК КӨЙГӨЙЛӨРҮН АНЫКТОО
ЖАНА АНЫ ОКУТУУ ПРОЦЕССИНДЕ КОЛДОНУУ**

Койлубаева Б.К.

**ВЫЯВЛЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ
ГЕНДЕРНО-РОЛЕВОЙ КУЛЬТУРЫ
И ЕЕ ПРИМЕНЕНИЕ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ**

B.K. Koilubaeva

**IDENTIFICATION OF PEDAGOGICAL PROBLEMS
GENDER-ROLE CULTURE AND ITS APPLICATION
IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

УДК: 372.864/278.014:37.

Сунушталган макалада жогорку окуу жайларында окуган студенттеринин гендердик ролдук маданиятын өнүктүрүүдө педагогикалык көйгөйлөрдүн чыгуу себебин илимий теориялык негиздер аркылуу тактап аны чечүү жолдору сунушталат. Коюлган маселе боюнча түйүндүү түшүнүктөр аныкталып чечмеленген. Ошону менен бирдикте бул маселенин усулдук жактан чечүү өңүттөгү актуалдуу маселе катары коюлат. Гендердик маданият, гендердик рол гендер феноменасынын өзөгү катары каралып ага багытталган сурамжылоо маселенин курчтуугун тактайт. Атайын иштелип чыккан факультативлик курс «Гендердик-ролдук маданиятты кыргыздын салттык баалуулуктары аркылуу калыптандыруу» иштелип чыккан. ЖОЖдордо Кыргыздардын салттык баалуулуктары аркылуу ЖОЖ студенттеринин гендердик-ролдук маданиятын өнүктүрүүнүн моделин жаратуу максатында, жождордо студенттердин кыргыздын салттык баалуулуктарына негизделген гендердик-ролдук маданиятын өнүктүрүүнүн технологиялык моделин ишке киргизүүнүн методикасы иштелип чыгууга багытталган.

Негизги сөздөр: гендер, гендердик-ролдук, гендердик норма, маданият, социалдаштыруу, улуттук баалуулук. Жүрүм-турум, жыныс.

В предлагаемой статье рассматриваются пути устранения причин педагогических проблем в формировании гендерно-ролевой культуры студентов вузов через научно-теоретические основы. Ключевые понятия по проблеме уточнены и интерпретированы. Методическое решение данной проблемы является актуальным. Проведенный опросник среди студентов уточняет важность рассматриваемого вопроса гендерной культуры, гендерной роли как ядра феномена гендера. Разработан факультативный курс «Формирование гендерно-ролевой культуры студентов через традиционные ценности кыргызского народа». Данный курс направлен на создание модели развития гендерно-

ролевой культуры студентов вузов через традиционные кыргызские ценности. Методологии внедрения технологической модели развития гендерно-ролевой культуры студентов вузов созданы на основе традиционных ценностей кыргызского народа.

Ключевые слова: гендер, гендер-роль, гендерная норма, культура, социализация, национальные ценности, поведение, пол.

This article speaks of the ways of eliminating the causes of pedagogical problems in the formation of gender-role culture of university students by investigating the scientific and theoretical foundations of mentioned issues. The key concepts on the problem have been clarified and interpreted. A methodological solution is relevant to this problem. The questionnaire among the university students was conducted and the importance of current issue of gender culture, gender role as the core of the phenomenon of gender are clarified. As the result of the survey, the optional course "Formation of gender-role culture of students through the traditional values of the Kyrgyz people" has been developed. This course is aimed at creating a model for the development of gender-role culture of university students through traditional Kyrgyz values. The methodologies for the implementation of a technological model of gender-role culture of university students are designed based on the traditional values of the Kyrgyz people.

Key words: gender, gender role, gender norm, culture, socialization, national values, behavior, gender.

Азыркы учурда жаштар арасында көп кылымдык сыноолордон өткөн салттуу дөөлөттөргө, бакубат нормаларга негизделген гендердик-ролдук маданият функциялары барган сайын бошондоп, алардын пейлинде, жүрүм-турумунда жана турмушунда бир топ көйгөй жаратып жатканы баарыбызга белгилүү. Жаштардын турмушка карата жеңил-желпи мамиле жасоо илдеттери күч алып, тамыр жая баштады. Булардын

баары кыргыз коомунда терс көрүнүштөрдү жаратбай койгон жок жана кээде жыныстык таандыгына байланыштуу укуктарын чектөө жана артыкчылык берүү түрүндө чагылдырыла турган активдүү же пассивдүү жүрүм-турумдардын пайда болушуна алып келүүдө. Андай көйгөйлөрдүн натыйжасы катары жаштардын үй-бүлөгө, коомго жасаган жат мамилелери десек болот. Инсандын гендердик-ролдук социалдашуусу менен байланыштуу педагогикалык көйгөйлөрдү аныктоо үчүн биз тараптан дүйнөлүк педагогикалык ойдун тарыхына теориялык (байыркы - XX кк.) жана ата мекендик жогорку билим берүү тарыхына анализ жүргүздүк (XVIII-кылымдын башынан - XX кылымдын башына чейин). Биз жогорку билим берүү боюнча официалдуу документтерге, 1995-2007-жж. түрдүү адистиктер боюнча изилдөөлөргө, гендердик көйгөй боюнча жогорку окуу жайларда студенттер үчүн өтүлгөн атайын курстарды, ошондой эле заманбап тарбия берүүчү концепцияларды анализдедик. Келечек муундарды тарбиялоо менен түз байланышкан, өзүнө мамлекеттик элге билим берүү системасын камтыган элдин материалдык жана руханий маданиятынын чөйрөсү элдин педагогикалык маданияты деп аталат [1].

Педагогикалык маданияттын деңгээли тиги же бул коомдун маданияттын кайсы өнүгүү стадиясында тургандыгынан көз каранды. Адабиятка саресеп салып көрсөк, байыркы цивилизациясы бар өлкөлөрдө (Байыркы Греция, Байыркы Египет, Байыркы Кытай) өсүп келе жаткан муундарды тарбиялоонун, Платондун окуусу боюнча, белгилүү коомдук функцияларды аткарууга даярдоонун негиздери иштелип чыккан. Аялдардын коомдук ролун өз маданиятынын өкүлдөрүнөн башкача түшүнүү ислам философу Абу-аль-Вагид Ибн-Рушддга таандык болгон. Ойчул аалым эркек менен аял табигый айырмачылыктарына карабастан, акыл жагынан айырмасы жок заттар деп эсептейт. Ал аялдарда атайын билим берүү аркылуу бардык жөндөм таланттарды, анын ичинде жоокердик өнөрдү өнүктүрүүгө болоорун билдирген. Ошону менен бирге ал салтка жараша бала төрөп, аларды тарбиялап өстүрүү аялдардын башкы вазийпаларынын бири болгондугуна карабастан, аларды бул ишмердүүлүк менен чектеп коюуга болбостугун эскерткен. Ибн-Рушддун пикиринде аял эркектердин коому намазга жыгылган жерде башкы имам болушуна жол берүү керек экендигин жактаган.

Аял жана эркектерди социалдаштырууда айырмачылыкка жол бербөө жана биргеликте таалим-тарбия берүү идеялары түрк ойчулдарынын тажрыйбаларында да кездешет. Ахмет Ясеви өзүнө караштуу

диний билим берүү мекемелеринде кыз жана эркектерди бирге окутууну өөн көрбөй, колдоого алган агартуучулардын катарында турат. Мунун өзү орто кылымдагы мусулман дүйнөсү үчүн өтө опурталдуу көрүнүш катары кабыл алынган. Буга байланыштуу “Дивани Хикметте” Юсуф Бейзаавинин калемине таандык төмөнкүдөй саптар кездешет:

Убагында баба Мачин эшитти,
Түркистанда Ахмед Шейхтин чыкканын,
Кыз-эркектер бирге курган маекти,
Тыюу үчүн достор келди жанына [2, 49-б.].

Бул саптарда Ахмет Ясевиинин мектебинде аял-эркектер биргеликте билим алып жатканы дүң болгону жана аны эскертүү үчүн аттуу баштуу аалымдарды эскертип коюу үчүн жөнөтүшкөнү туралуу сөз болот. Ахмет Ясеви атайылап келген аалым Баба Мачинге мындай жөрөлгөнүн исламга каршы келбестигин жатык тил менен түшүндүрүп чечмелеп берет. Баба Мачин алдында катардагы Шейх эмес, олуя турганына жана анын аракетинде шек жаратчу жагдай жок экенине ынанып, өзү да мындай жөрөлгөгө ыктай баштайт.

Атанын күчүн сезип, ишин баалап,
Моюн сунуп, жолуна түшкөн экен,
Ата менен үч ирет даага кирип,
Максат-мурат пирин таанып билген экен [2, 50-б.].

Ибадат кылуу жөрөлгөлөрүнө аял-эркектер чогуу катышканы туралуу фактылар Мухамед пайгамбар туралуу баяндарда да арбын кездешет. Азирети пайгамбар өз заманында ишенимдүү, иш билги, уюштуруу жөндөмү, сулуулук жана адеп-ахлак жагынан мыкты инсандарды аял, эркек деп бөлбөй, жарамдуусун гана жумушка дайындаган. Бирок, ошол салттар дин ааламында ошол калыбында сакталып калган эмес. Ал эми олуя Ахмет Ясевиинин аял-эркектерге биргеликте билим берүү жөрөлгөсү – түрк элдеринин үрп-адаттары менен “таза исламдын” түптүү окууларынын туура айкалыштыруу чеберчилигинин таасын көрүнүшү. Бул улуу аалымдын окууларынын карапайым калк арасындагы таасиринин масштабдуулугунун себебин аңдап билүүнүн дагы бир кыры болуп эсептелет [3].

“Жыныс” жана «гендер» түшүнүктөрүн дифференциациялоо социалдык процесстерди түшүнүүдөгү жаңы теориялык деңгээлге чыгууга, өзгөчөлүктүү аял тажрыйбасын окуп үйрөнүүгө, гендердик системаны сыпаттоого мүмкүнчүлүк жаратат. Азыркы күндөгү илимде социалдык жана маданий процесстерди жана кубулуштарды сыпаттоодо гендердик мамиле абдан кеңири пайдаланылат. Гендердик изилдөөлөр учурунда коом салттуу гендердик асимметрияны жана

бийликтин иерархиясын куруу үчүн аялдар менен эркектерге социалдаштыруу системалары, эмгекти бөлүштүрүү, маданий баалуулуктар жана символдор аркылуу кандай ролдорду, нормаларды, баалуулуктарды, мүнөздөрдү белгилегени каралат. Ошентип, социалдык системаны уюштуруучу кайсы бир класска тиешелүү болуу, жашы жана башка мүнөздөмөлөр менен бир катарда гендер социалдык түзүлүштүн базалык ченинин бири катары каралат.

Е.А.Здравомыслящанын эмгектеринде каралгандай билим алуудагы, кесиптик ишмердүүлүктөгү, бийликке жетишүүдөгү, сексуалдуулуктагы, үй-бүлөдөгү ролундагы жана репродукциялык жүрүм-турумдагы жекече өзгөчөлүктөрдү аныктаган социалдык статус гендер тушунугун анытаарын белгилеп кетет. Социалдык статустар аталган коомдун маданий мейкиндиктин чегинде иштешет. Бул болсо гендерге статус катарында гендердик маданият дал келет дегенди билдирет” [4].

Гендердик глоссарий аныктагандай “маданият – тынымсыз өзгөрүп турган жашоо-тиричиликтин ыкмасы. Ал социалдык жүрүм-турумдун, мамилелердин, нормалардын, көз караштардын, билимдин жана институттардын үлгүлөрүнөн куралат. Маданият биздин өзүбүз жашап жаткан коомду таанып-билүүгө, ой жүгүртүүбүзгө жана жүрүм-турумубузга таасир этет. Маданияттын кээ бир жагдайлары баалуулук касиетке ээ болот, алар ошон үчүн сакталыш керек. Башкалары изилдеп-иликтөөнү жана өзгөрүүнү талап кылат” [5]. Маданият деген түшүнүк өтө кеңири жана ал узак мезгилде калыптанган, ошондой эле көп тармакты кучагына камтыйт. Мына ошондуктан аны ошол кубулжума түрүндө кабыл алып, дүйнөлүк алкак менен айкалыштыра кароо зарыл. Маданият - педагогика менен, элдик чыгармачылык менен ар дайым эриш-аркактуу жана универсалдуу мүнөзүнөн, маңызынан, маанилүүлүгүнөн кабар берет [6].

Гендердик маданиятка карата болгон мамиле академик Н.П. Дубинин тарабынан иштелип чыккан тукум куучулук теориясына макул келет. Ал теорияга ылайык, адамдын табиятында тукум куучулуктун эки программасы бар, алар – биологиялык жана социалдык [7].

Тукум куучулуктун социалдык программасы гендерге жазылган эмес, анткени менен инсандын өнүгүүсүнүн ички фактору катары кызмат аткарат. XIX кылымдын башында ата-эне белгилеринин тукум куугучтугун түшүндүрүүгө көптөгөн аракеттер жасалган. 1865-ж. чех табият таануучусу И.Г. Мендель өзүнүн көп жылдык эмгегинин жыйынтыгын чыгар-

ган. Ал ата-эненин тукум куума белгилеринин тукумуна берилишинин негизги мыйзамын чыгарган [8]. Илим, дин, маданият түрүндөгү коомдук надстройкалар, адам коомундагы типтештирилген жүрүм-турум формалары эбегейсиз социалдык тукум куучулук процессинин натыйжасы экенин моюнга алуу керек

Тукум куучулуктун социалдык программасына, биздин көз карашыбызча, гендердик маданияттын гендердик ролдор, гендердик стереотиптер жана гендердик түшүнүктөр сыяктуу элементтери кирет. Гендердик ролдордун аткарылышы аялдарга “аялдык” жана эркектерге “эркектерче” ролдорду белгилеген жүрүм-турумдардын нормаларынын системасы тарабынан көшөгө сыртында текшерилет. Бул нормалар системасы дал келүүчү гендердик ролдорду тандап алууга колдоо көрсөтүп, ал эми ал нормалардан баш тартуу үчүн жазалоочу санкцияларга ээ. Өз мезгилинде коомдук өндүрүштө аялдардын катышуусу милдеттүү элемент катары каралган жашоо көндүмү (стереотиби) түзүлгөн болчу [9].

Антропологдор тарабынан, мисалы М.Мид тарабынан “типтүү эркектик” жана “типтүү аялдык” жөнүндөгү түшүнүктөр салыштырмалуу экендиги аныкталган, анткени бир коомдо эркекке тиешелүү жумуш, жүрүм-турум, мүнөз деп саналган нерселер башка бир коомдо аялга тиешелүү деп саналышы мүмкүн, гендердик маданиятта гендердик ролдорду аткаруу милдеттүү [10]. Изилденип жаткан көйгөй жаатында И.Клецин менен Е.В.Иоффенин социалдык нормалардын түрлөрү катары эркектик жана аялдык жүрүм-турумдардын нормаларынын (гендердик нормаларынын) анализине арналган изилдөөлөр өзгөчө кызыгууну жаратат. Алардын ою боюнча гендердик нормалар – бул эркектер менен аялдардын коомдун мүчөсү жана чоң социалдык тайпалардын өкүлү катары жүрүм-турум эрежелери, ишмердүүлүк стандарттары. Гендердик нормаларды өздөштүрүү процесси, адамды жыныстык-ролдук жүрүм-турум стандарттарына үйрөтүү башка социалдык нормаларды үйрөнүү процессинен принципиалдуу түрдө айырмаланбайт жана өзүнө бир тараптан ал нормаларды рационалдуу баамдоону, ошондой эле нормативдик стандарттарды интернализацияны, б.а. сырттан берилген талаптарды ички нормана, муктаждыкка, өнөкөткө айландырууну камтыйт. Гендердик нормалар төмөнкү функцияларды аткарат:

1) гендердик окшоштуктун калыптануу процессинде түрдүү жыныстагы жаш балдарды тайпаларга интеграциялоо;

2) эркек жана аял жынысынын өкүлдөрүнө дал

келген жүрүм-турумдардын моделдерин, эталондорун калыптандыруу;

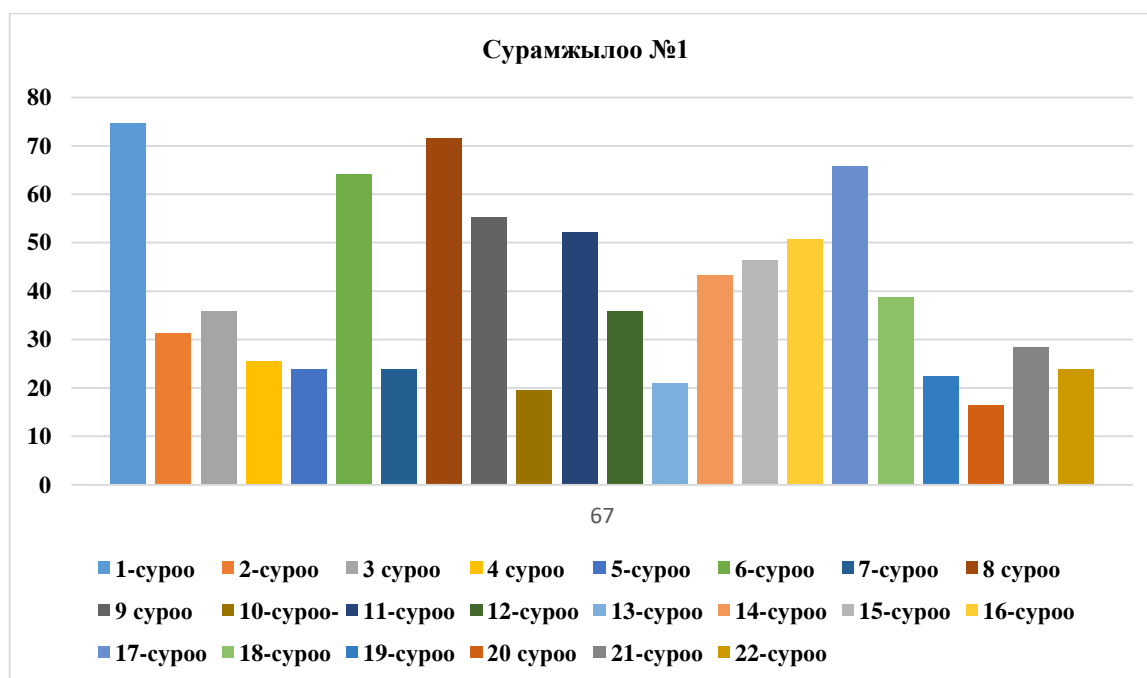
3) гендердик нормадан сырткары гендердик социализациянын жалпы жүрүшүн жана жүрүм-турумун жөнгө салуу жана текшерүү (мисалы, биз көбүнчө момундай сөздөрдү угабыз: «Аялдар (кыздар) өзүн мынтип алып жүрбөйт», «Эркек (уул бала) деген мынтипейт».) Ошентип, гендердик нормалар башка нормалар сыяктуу эле – бул эң биринчиден адамдын аны курчап турган адамдарга карата болгон милдеттери, бирок, ошол эле учурда башка адамдардын айрым эркектер менен аялдарга карата болгон күтүүлөрү (кичи тайпанын, чоң тайпанын, бүтүндөй коомдун). Гендердик нормалар социалдык нормалардын түрү катары нормалардын башка түрлөрү менен жалпы сапаттарга ээ болуу менен бирге алар өзүнүн спецификасына ээ.

Биринчи айырмачылык – бул гендердик нормаларда маданий түзүүчү башка түрдөгү нормаларга салыштырмалуу көбүрөөк мааниге ээ (саясий, моралдык нормалар). Бул гендердик нормалар басымдуу түрдө маданий каада-салттар, символдордун негизин-

де калыптанып, коомдук аң-сезимде маданият продуктарынын жардамы менен таркап, бекитилген, алардын ичинде элдик чыгармачылык (мифтер, жомоктор, ырлар) жана заманбап массалык маалымат каражаттары чоң роль ойногон. Андыктан гендердик нормалар социомаданий феномен катары изилденүүсү керек.

Гендердик экинчи айырмачылык болгон өзгөчөлүк - алар өзүн жалпы коомдук деңгээлде көрсөтөт, чоң социалдык тайпалардын өкүлдөрү катары да, кичине тайпалардын деңгээлинде да эркектер менен аялдардын жүрүм-турумун түрдүү жыныстын өкүлдөрүнө үй-бүлө, окуу жайлардын, эмгек коллективдеринин мүчөсү катары таасир этүү менен жөнгө салат.

Аталган көйгөлөрдү басаңдатуу максатында ЖОЖдо окуган 2-курстардын студенттерине гендердик маданият жана гендердик норма түшүнүктөрүн жана алардын тарыхый баскычтарын коомго таасирин, теориялык маңызын жана айырмачылыктары жөнүндө билим берүү максатында сурамжылоо жүргүзүлүп, 67 студент ага тартылды. Гендердик маданияттын типтуу маңызын камтыган 22 суроо гугл формада түзүлүп онлайн платформада өткөрүлдү [11].

Сурамжылоо аныктагандай студенттердин гендердик ролдук жана гендердик маданият жаатындагы маселелерди түшүнүүдө бир топ көйгөйлөр бар экендиги байкалды. 67 студенттин арасынан 2-19га чейин

студенттердин бул маселе боюнча аз да болсо билими бар экендиги 8-22 студентке чейин билими орто жана калганы бул маселеде билимдеринде маселеле бар экендиги аныкталып, натыйжасынды 2-курстар

учун «Гендердик-ролдук маданиятты кыргыздын салттык баалуулуктары аркылуу калыптандыруу» атуу факультативдик курс иштелип чыкты. ЖОЖдордо кыргыздардын салттык баалуулуктары аркылуу студенттеринин гендердик-ролдук маданиятын жана гендердик нормаларды өнүктүрүүнүн моделин жаратуу максатында, окуу методикалык колдонмо иштелип чыкты.

Кутулуучу натыйжалар:

- студенттер гендердик-ролдук, гендердик норма түптүү түшүнүктөрүн, мазмунун түшүнөт.

- студенттердин кыргыздын салттык баалуулуктары аркылуу гендердик-ролдук маданиятты өнүктүрүү максатында улуттук оюндарды орто мектептерде окутуу практикаларында колдонот.

- студенттердин кыргыздын салттык баалуулуктарына негизделген гендердик-ролдук маданиятын өнүктүрүүнүн технологиялык моделин иштеп чыгат жана тарбиялык сааттарда колдонот.

Факультативдик курс гуманитардык, коомдук илимдер циклинин өзгөрмө бөлүгүнө киргизилген, гуманитардык жана социалдык багыттагы бакалаврларды кесиптик даярдоодо маанилүү орунду ээлейт. Аталган курс азыркы учурдун курч маселесине айланган гендердик ролдук маданиятты баланы тарбиялоодогу ролу жана үй-бүлөнүн мааниси тереңделип көрсөтүлөт. Гендердик ролдук маданиятты салттык баалуулуктары аркылуу өнүктүрүүнүн билим берүүнүн теориялык-методологиялык негиздери, түйүндүү түшүнүктөрү ачыкталып чечмеленет. Ошону менен бирдикте бул ишти этнопедагогикалык өнүгтө өркүндөтүү актуалдуу маселе катары коюлат. Маданияттын муундан муунга тилдин же коммуникациянын башка каражаттарынын жардамы менен өткөрүлүп берилген мамилелери, баалуулуктары, көз караштары жана жүрүм-турум формаларынын маңызы гендердик жүрүм-турумдарды калыптандыруодо зор мааниге ээ экендиги белгиленет. Гендердик маданияттын эркектер менен аялдарга болгон таасири жана алардын коомдогу ролдору жана бул термин жыныстардын ортосундагы табигый эмес, социомаданий себептерди

белгиленери айтылат. Кыргыз коомундагы аял жана эркектин идеалдык модели катары эпостордон өрнөктүү сапаттарын кыргыздын белгилүү илимпоздорунун изилдөөлөрүнө таянып, этнопедагогикалык жактан талданат. Иштелип чыкан курс гендердик ролдорду калыптандырууда тарыхый өзгөрүүлөрдү жана социалдык-саясий факторлорду түшүнүүсүн камтуу менен, табигый жана социалдык өз ара иштешүүнүн принциптерин түшүнөт, социалдык мейкиндиктин жана социалдык убакыттын түзүлүшүнүн жана ишинин өзгөчөлүктөрүнө багыт алуу менен орто мектептерде “Адам жана коом” предметине кошумча материал катары колдонулса болот.

Адабияттар:

1. Айтманбетов Д. Культура киргизского народа во второй половине XIX начало XX века. - Ф., 1967.
2. Гордлевский В.А. Ходжа Ахмед Ясеви // Избранные сочинения. - М.: Издательство восточной литературы, 1962. - Т. III. - С. 361-368. - 588 с. - 1450 экз.
3. Дивани хикмат // Казахстан. Национальная энциклопедия. - Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2005. - Т. II. - ISBN 9965-9746-3-2.
4. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Социальное конструирование гендера. Сборник статей «Возможности использования качественной методологии в гендерных исследованиях». МЦГИ, 2001.
5. <http://wsc.kg/kg/genderdik-glossarij/>
6. https://www.knu.kg/ky/images/stories/2019/03_2019/12/gaparov.pdf
7. Дубинин Н.П., Шевченко Ю.Г. Некоторые вопросы био-социальной природы человека. - М., 1976.
8. Кыргыз Совет Энциклопедиясынын Башкы редакциясы. «Ден соолук» Медициналык энциклопедия. - Ф., 1991. - ISBN 5-89750-008-8
9. Мендибаев Н. Некоторые проблемы занятости женщин в сельской местности Кыргызстана. / Журнал «Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана». 2017. - №1. - С.177-179.
10. <https://www.britannica.com/topic/Sex-and-Temperament-in-Three-Primitive-Societies>
11. https://docs.google.com/forms/d/15rVTZGPIEF4EOZZ42ciUG_jO44I2_8eUcFb_JoTi9cY/edit#responses